

(על בהלת יהודי אשכנז בימי מסע הצלב נגד ההוסיטים 1421)

Author(s): צבי ברס

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. (תש"ן), pp. 246-248

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70040106>

Accessed: 04/12/2011 10:29

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

על בהלת יהודי אשכנז בימי מסע הצלב נגד ההוסיטים (1421)

מאת צבי ברס

במאמרו של י' יעקב יובל, 'יהודים, הוסיטים וגרמנים על-פי הכרוניקה "גלגול בני חושים"',¹ נתבררו הרקע ההיסטורי של הכרוניקה וזהות מחברה. יובל אף שחזר את המאורעות, ניתח את הכרוניקה אגב השוואתה למקורות אחרים והדיר את הטקסט על פי נוסחאות מקבילות. מתוך מכלול ההבטים שבהם טיפל י' יובל, אני מבקש להתעכב על הבט אחד בלבד – זה התולה את החרדה הגדולה שאחזה ביהודי אשכנז בשנת 1421 בזכר פרעות תתנ"ו. הכרוניקה 'גלגול בני חושים' מספרת, שבימי מסע הצלב השני נגד ההוסיטים נפל על קהילות אשכנז פחד גדול מפני גדודי צלבנים בני ארצות השפלה, שעברו בערי הריינוס בדרכם למלחמה נגד ההוסיטים שבבוהמיה. ההשוואה לגזירות תתנ"ו אכן מתבקשת מאליה. ואמנם, יובל הצביע על הדימיון הרב בתאור שני הארועים, הן בנימוקי הצלבנים הזוממים להיפרע מיהודי המקום, הן בתודעה המאסטרולוגית של יהודי אשכנז, והן בנוגע לצעדים שננקטו כדי להעביר את רוע הגזרה – תפילה ותענית ציבור.² לדבריו, הכרוניקה מציגה 'מסכת שלמה של תגובות רגשיות, מעשיות וריטואליות, שהארכיטיפוס שלהן הם מאורעות שהתרחשו כשלוש מאות וחמישים שנה קודם לכן'.³ לא לגרוע מתוקפו של טיעון זה אני מבקש, אלא להעלות אפשרות נוספת, דהיינו שמוראם הגדול של יהודי אשכנז בשנת 1421 מעוגן גם בזיכרון היסטורי קרוב הרבה יותר – מאורע צלבני טראומטי דומה שאירע כמאה שנה קודם לכן.

תחילה אדגיש, שמן הכרוניקה אכן עולה תחושה חריפה ואינטנסיבית של סכנה מוחשית המאיימת על היהודים.⁴ אבל לא התנאים והנסיבות (דהיינו עתות מלחמה, שיבוש דרכים וחוסר ביטחון) הם המטילים עליהם אימה ופחד, שכן מבחינה זו מובטחת להם תמיכתם של התושבים ושל השלטונות המקומיים.⁵ החרדה והחלחלה האוחזת בהם היא מפני גדודי הצלבנים מהולנד וברבנט

1 ציון, נד (תשמ"ט), עמ' 275–319.

2 ראה שם, עמ' 284–285, 289.

3 שם, עמ' 285.

4 הדבר מוצא ביטוי באיגרתו של מהרי"ל, שם, עמ' 313.

5 לדברי המהרי"ל: 'אף ע"פ שש"ל (אף על פי ששבח לאל) אנשי מקומ' [ינו] עצה (המועצה: Rat) והמון עומדי' [ם] לימינינו בעזר' [ת] הב"ה (הקדוש ברוך הוא) ועוד היום מבטיח' [ם] אותנו כמ' [ו] שאר מקומות ש"ל (שבח לאל), מ"מ (מכל מקום) שוא תשועת אדם' (שם, עמ' 314).

(Brabant) העוברים דרך קהילותיהם במסעם נגד ההוסיטים,⁶ ואפילו המחשבה על שובם מן הקרב מבהילה אותם.⁷

הכרוניקה מתארת גייסות אלה כ'אנשי בליעל אנשי רשע יושבי הולנד' כ'רוב'נט שונאי ישראל מקדם, ואמרו להרוג להשמיד ולאבד את כל היודי'ם] ח'יו (חס וחלילה) שמוצאי'ם] בדרך הילוכן כל בני רי'נוס' (שם, עמ' 312, כ"י פפ). מוראו של אספסוף זה נפל לא רק על היהודים, אלא גם על הנוצרים,⁸ שהתגוררו בסמוך לשכונות היהודים. נוצרים אלה העדיפו להציל את עורם בסימון בתייהם בצלב, ולא להפריע לצלבנים במזימותיהם.⁹ ואכן, הדאגה מפני הצלבנים מברבנט לא היתה דאגת שווא.¹⁰ ברם, האם נצטיירו ארועים אלה בעיני יהודי המאה הט"ו כמעין פרעות תתנ"ו דווקא?¹¹

תאור גדודי הצלבנים בני הולנד וברבנט, הפחד שהם זורעים ופגיעותיהם – כל אלה מעלים על הדעת דווקא את זכר האספסוף מפלאנדריה ומברבנט, שפגע בשנת 1309 ביהודי האזור.¹² גם אז הרקע המיידי למהומות היה היענות ההמון למסע צלב, בעקבות קריאתו של האפיפיור קלמנס החמישי. האספסוף המשולהב תבע סיוע כלכלי וכספי מתושבי המקום הנוכריים, אבל בפרט ראה לתבוע מן היהודים.¹³ מהומות אלה הפכו עד מהרה לפרעות, וניתוספו להן כמה יסודות אופייניים לפורענות מימי מסעי הצלב, כגון: גזרת שמד, פגיעות בנפש וברכוש, ואף עלילת דם מקומית.¹⁴ בני המקום עמדו מנגד ולא התערבו לטובת היהודים כדי שלא תגיע עדיהם הרעה. השלטונות נחלצו להגנת היהודים רק בשלב שהפרעות היו להתקוממות מסוכנת, שאיימה על שלמות המשטר והסדר

6 'ונפל פחדם (של הגייסות) על כל ישר'אל]... אשר שמעו עולי'ם] אוחוז רעד ופחד' (שם, עמ' 312, כ"י ו).

7 'וכל גיוזמי (איזמי) בני בליעל הי'נה] על החזרה' (שם, עמ' 314, כ"י פפ); ובנוסח אחר: 'היתה בהלה גדולה ועצומה בכל ארץ אשכנז, שגזמו כי בחזרתם [רצונם] לרדוף על צוארנו' (שם, כ"י טר).

8 בכרוניקה הם מכונים 'ארמאים' ('והרבה ארמאים דלת העם', שם, עמ' 312, כ"י פפ; נ"א: 'והרבה ארמאי'ם] גויי הארץ'; שם, כ"י נ"א). ביטוי זה מעלה על הדעת, בייחוד בגלל הצרוף המסביר 'דלת העם', שמחבר הכרוניקה עשה כאן שימוש במשחק של מילים ('ארמאים' = Armer), ובדימיון הפונטי לביטוי הגרמני arme Leute. הדבר נראה גם משום שלא היה לו כל צורך להסוות את 'גויי הארץ' בשם המקראי או התלמודי: 'ארמים', או 'ארמאים'.

9 'וכל גוי שהי'נה] דר בין בתי ישראל הי'נה] מצייר שתי וערב גדולה צבוע אדום בדלתי ביתו להודיע שהוא גוי דר בו וימלט ביום הזעם' (שם, עמ' 312, כ"י ו).

10 בכרוניקה עצמה (באיגרתו של המהרי"ל) נרמז על פגיעות ביהודים (שם, עמ' 312), ויש לכך גם אישור מתעודה אחרת, המאשרת שהגייסות הללו מבבלגיה אכן פגעו ביהודים, ואף כפו שמד על כמה יהודים בנוישטט (שם, עמ' 294).

11 לדברי יובל: 'בהופעתו של גורם חיצוני בדמות אספסוף פורע, השוטף את הארץ בדרכו למסע צלב, היה כדי לעורר בקרב היהודים את זכרן של גזירות תתנ"ו' (שם, עמ' 297).

12 ראה: צ' ברס, 'פרעות ביהודי בראבנט ב-1309', ציון, לד (תשכ"ט), עמ' 111-116. המאמר עובד על פי פרק מתוך עבודת גמר לתואר מוסמך: 'הפעילות לחידוש מסעי הצלב בתקופת קלמנס החמישי (1305-1314)', שהוגשה ל' פראוור, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1967.

13 ראה: ציון, שם, עמ' 114.

14 ראה שם, עמ' 114-115.

הציבורי. האספסוף פגע ביהודים בכל מקום שבו נתקל בהם, ושיעור האכזות של יהודי ברבנט היה גדול באופן יחסי.¹⁵ קרוב לוודאי שהיהודים הנפוצים והנמלטים מברבנט לארץ הריינוס נשאו עמם את זכרה של פורענות קשה זו.¹⁶

דומה אפוא, שזכרון הטרי יחסית של הפרעות ביהודי ברבנט משנת 1309, ומידי אספסוף דומה,¹⁷ הוא שהפך את תחושת החרדה של יהודי אשכנז בשנת 1421 למוחשית ולמאיימת כל כך. אם כן, לפנינו זיכרון היסטורי שהצטרף, כמעט עד כדי טמיעה, לאותה תודעה היסטורית טראומטית מימי תתנ"ו. יתר על כן, בשעתו ציינתי בתמיהה את העובדה, שפרשה עגומה זו בתולדות יהודי פלאנדריה וברבנט אין לה זכר במקורות עבריים. עתה אפשר אפוא לשער, שזכרה של פורענות 1309, אף שלא נשתמר בכתובים עבריים, נתייחד לו מקום בזיכרון ההיסטורי הקולקטיבי של יהודי אשכנז, והוא בא לידי גילויימה בארועי 1421.¹⁸

- 15 ראה שם, עמ' 116, והערה 50.
- 16 רמז לכך יש לראות באזכור חללי בורן ומקומות אחרים ב'ממורבוך'. ראה: S. Salfeld, *Das Martyrologium des Nürnberger Memorbuches*, Berlin 1898, pp. 273, 276, esp. 277
- 17 כזכור, הכרוניקה מדברת על אספסוף מ'הולנ'ט וברוב'נט', שהוא 'שונא ישראל מקדם' (שם, עמ' 312, כ"י פפ), ולעניין זה אכן מאה שנה ויותר נחשבים ל'קדם'.
- 18 ייתכן שזכרה העמום של פורענות זו נשתמר גם בתעודה עברית, שעניינה חידוש סמכות בית דין, לאחר הפסקה, בקהילת טרודא (St. Trond) שבפלאנדריה. את התעודה מצא י' יובל והוא עתיד להוציאה לאור. יש להניח שפשר ההפסקה של אותו יישוב יהודי הוא הפרעות משנת 1309, אשר ה'אנאליים' של מנזר סן טרודן (III, *Gesta Abbatum Trudonensium continuatio*), הם אחד המקורות העיקריים לתאורן.